

Tampon zona

Teodora Jovanović, Marta Stojić Mitrović

U standardnim geopolitičkim tumačenjima pojma, tampon država (eng. *buffer state*) označava zemlju koje je geografski i politički smeštena između dve ili više velikih sila. Pojam tampon zona (eng. *buffer zone*) je širi i može se odnositi na čitave regije ili zone pozicionirane između suprotstavljenih sfera uticaja, čija je funkcija da razdvoji suprotstavljene strane i smanji mogućnost njihovog vojnog i fizičkog kontakta. Neutralnost je jedna od ključnih osobenosti pojma – ukoliko država ne održi određeni stepen neutralnosti, ne može funkcionisati kao tampon (Chay i Ross 1986). Dakle, u uobičajenim tumačenjima, tampon države i zone nalaze se “između dve vatre” (ili između više njih), pri čemu su te “vatre” shvaćene doslovno, kao oružane snage u vojno-bezbednosnom kontekstu.

Kako ističe Sarah Collinson (1996) u nešto drugačijem razmatranju tampon zona – odnosno azilnih tampon zona u današnjoj Evropi – bipolarni sistem hladnoratovske ere zamenjen je međudržavnim odnosima koji su strukturisani duž linija centar-periferija, i to ne samo u smislu odnosa Istok-Zapad, već i Sever-Jug. U takvoj geopolitičkoj slici sveta, EU ili zapadna Evropa kao celina jasno predstavlja centar. Evropa više nije podeljena na dva hermetički zatvorena bloka. Umesto toga, duž neravnomerno raspoređenih linija centar-periferija razvili su se **zonirani granični pejzaži**. Politička opasnost koja zahteva postojanje tampon zona više nije samo oružani sukob između super-sila, već su upravo neželjene migracije transformisane u jedan od glavnih izvora nesigurnosti u Evropi. U skladu s tim, pojam “tampon zone” koristi se da označi geografsku zonu koja ne-vojnim sredstvima “štiti” grupu moćnih i suštinski stabilnih država od pretpostavljene ne-vojne bezbednosne “pretnje”, koja potiče iz regiona ekonomskih i političkih nestabilnosti (Collinson 1996: 79) i koja bi se prenela migracijom, kretanjem najraznolikijeg stanovništva sa ciljem stalnog ili privremenog nastanjenja, a ne klasičnim vojnim napredovanjem. Na taj način su diskurzivno, ali i sve više u pogledu seta mera koje se osmišljavaju i primenjuju da bi se to sprečilo, osobe koje dolaze iz najrazličitijih sredina, vođene najrazličitijim razlozima, izjednačavaju sa organizovanim kretanjem obučanih neprijateljskih vojnika koje ima jasno definisan cilj – destabilizaciju, nanošenje štete ili potpuno zauzimanje teritorije.

Možemo ponuditi alternative uobičajenom terminu “tampon zona”, upravo da bi pomerili fokus od generalizacija vezanih za Hladni rat i isključivo vojnu konotaciju termina, ka tumačenjima procesa vezanim za migracije kojima svedočimo u etnografskoj sadašnjosti. Jedna od tih alternativa bio bi pojam “zone prigušenja”, posebno jer implicira smanjenje (migracija), zadržavanje i pritiske. Ipak, ne treba u potpunosti isključiti striktno vojni faktor u razmatranju kontrole kretanja ka centrima moći kroz kreiranje “tampon zona”, niti skorašnje posledice postojanja tradicionalno shvaćenih tampon zona. Ukoliko na širem geografskom nivou posmatramo sliku ljudske mobilnosti, možemo prepoznati globalni sistem i dalje aktuelnog aparthejda, posebno duž linije Globalni sever-**Globalni jug**, koji se i te kako služi vojnim sredstvima zaštite granica (Besteman 2020). Militarizacija granica, kao deo tehnologija upravljanja granicama, odvija se u legalnim i ekstra-legalnim okvirima, oduzimajući živote ljudi. Na primer, u regiji oko reke Marice grčke vlasti su mobilizovale policiju i vojsku, upotrebljavale suzavac, šok granate, plastične metke, pa čak i bojevu municiju, ne bi li odvratile ljude u pokretu od prelaska granice sa turske strane (Karamanidou i Kasperek 2022).

Upravo zemlje bivše Jugoslavije ili Balkana vrše funkciju jedne od “tampon zona”, shvaćene u ne-vojnog i ne-bipolarnom smislu, i realizovane u sklopu eksternalizacije kontrole granica EU.

Kroz sledeća dva primera, prikazaćemo kako se uspostavlja takva zona ovdašnjem kontekstu.

Ugovori o readmisiji su paradigmatičan primer pravnog mehanizma koji je kreiran kako bi se, kako ih se naziva, **tranzitne** zemlje još više “gurnule” u ulogu “tampon država” (Collinson 1996, 83). EU potpisala je ugovore o readmisiji sa zemljama **Zapadnog Balkana**, ali se o readmisiji dogovaraju i pojedinačne države kroz bilateralne sporazume. Na primer, pored Sporazuma o readmisiji između Srbije i EU, Srbija ima bilateralne sporazume sa pojedinačnim evropskim državama. Readmisija, odnosno vraćanje, primenjuje se kada osoba ne ispunjava uslove za legalan borak na teritoriji druge države, što se može odnositi i na državljane sopstvene zemlje, ali i na ljude iz tzv. “trećih”, odnosno neevropskih zemalja. Ključan koncept koji se omogućava readmisija je koncept „sigurne treće zemlje“. Koncept „sigurne treće zemlje“ je političko sredstvo, a readmisija politički mehanizam kojim se vraćanje implementira (up. Lavenex 1999; Stojić Mitrović 2021). Upravo su readmisije kao vrsta legalizovanih **pušbekova** i implicitna poruka koja stoji iza koncepta sigurne treće zemlje – „šta ćete ovde kad ste mogli da tražite zaštitu negde drugde“ – korišćeni za formiranje „zona prigušenja“.

Od kad je usvojila nezavistan sistem azila i dobila pravo da odlučuje kome će dati zaštitu, Srbija je proglašena „sigurnom trećom zemljom“, što znači da u nju mogu da budu vraćeni ljudi koji su tražili azil negde drugde.

„Sigurna treća zemlja“ bila bi zemlja za koju se smatra da je bezbedna za traženje azila. Ovakav sistem stvara situaciju lančanog proterivanja migranata. Međutim, kreatori politika su se potrudili da sofisticiranim mehanizmima zaobiđu međunarodno pravo (načelo *non refoulement*), jer se odbijanje zahteva za azil ne smatra u pravnom smislu proterivanjem. U Srbiji se najveći broj zahteva za azil odbija upravo zbog primene koncepta „sigurne treće zemlje“ (up. BCLJP 2018), što znači da ukoliko se ustanovi da je tražilac azila boravio u nekoj od tih zemalja (npr. Severna Makedonija, Grčka, Bugarska), njegov zahtev za azil se može odbiti.

Drugi primer političkog instrumenta kroz koji se prostorno formira tampon zona ili zona prigušenja u Srbiji je finansiranje kampova kao mesta u kojima ljudi bivaju zadržavani. Dok su za vreme trajanja **balkanskog koridora** kampovi, koji su tada i uspostavljeni, uglavnom vršili funkciju podsticanja tranzita, i period zadržavanja u njima bio je znatno kraći, nakon zatvaranja koridora 2016. godine, kampovi su donekle ostali mesta tranzita, ali su takođe postali i mesta smeštanja, ulogorenja i zadržavanja ljudi koji su se iz regiona ekonomske i političke nesigurnosti zaputili ka centralnim, zapadnim i severnim državama Evrope. Zvanično, kampovi u Srbiji su podeljeni na prihvatne centre i centre za azil. Infrastruktura kampova finansirana je iz fondova Evropske unije. Nakon zatvaranja koridora, podignuti su smeštajni kapaciteti kampova, poboljšani su uslovi za duži ostanak, uloženo je u vinterizaciju, neki prihvatni centri su pretvoreni u centre za azil, i ojačana je uloga državnih institucija koje upravljaju migracijama, i to pre svega sekuritarnih, dok su ulaganja u aktivnosti nevladinih organizacija smanjena (up. Stojić Mitrović i Vilenica 2019). Takođe, u toku je izgradnja infrastrukture za **detenciju** i vraćanje, i to u vidu centara koji se nazivaju „prihvatišta za strance“. Različiti prostori, finansirani od strane EU, u kojima ljudi na različite načine borave – od tranzitnih, preko azilnih, do detencijskih centara – čine kontinuum zadržavanja (Jovanović 2021). Kontinuum zadržavanja prevazilazi granice jedne države, jer se uspostavljaju **mehanizmi povezanih detencija** u cilju izbacivanja neželjenih osoba iz Evrope i njihovog povratka u državu porekla. Takođe, zadržavanje u detencijama predstavlja samo jedan, i to fizički aspekt funkcionisanja tampon zona. Radi sprečavanja boravka neželjenih osoba u EU, balkanske zemlje su podstaknute da sakupljaju njihove **biometrijske** podatke i da ih, mimo zakonskih i standardnih proceduralnih okvira, dele sa različitim evropskim instancama (Vukomanović 2021: 118).

Ljudi smešteni u kampovima u razgovorima spominju dosadu, čekanje, duge procese traženja azila, nedostatak privatnosti, nedostatak novca i zaposlenja, ali takođe i nadu „za bolje sutra“, humanost nekih lokalnih ljudi i zaposlenih, obeležavanje značajnih praznika i igru. Tokom diskusije o mogućim prijateljstvima koja nastaju u kampovima, jedan od sagovornika je rekao da je teško izgraditi prava prijateljstva, ali da je ono što ih spaja problem neizvesnosti: „Svi smo mi isti, svi imaju problem“. Takođe, mnogi ljudi u pokretu imaju višemesečna, čak i višegodišnja iskustva života u kampovima u različitim zemljama – od Centralne Azije, preko Balkana, do EU, i nazad.

U javnom diskursu, o migracijama se često govori kroz hidrauličnu konceptualnu metaforu, odnosno metforički koncept „kanalizacije“ – migracije su tok, a države su kao kanali, i kada dođe do „začepljenja“, može nastati haos: gomilanje, poplava, prelivanje, pa i pucanje starih i probijanje novih kanala. U srpskom kontekstu, podizanje ograde sa Mađarskom ili Bosnom, predstavljeno je kao problem povezan sa tranzitom, odnosno postavljano je pitanje: "**Srbija u opasnosti da postane tampon zona za migrante?**" U sukobljavanjima između predstavnika države i sve glasnijih anti-migrantskih narativa u javnom političko diskursu u Srbiji, dilema da li je Srbija "tampon zona za migrante" ili ne, dobila je vrlo važnu ulogu i to prvenstveno kao transpolacija pitanja da li će neželjeni ljudi koji uđu u Srbiju iz nje uspeti i da izađu. U tom smislu se slika Srbije kao tampon zone direktno suprotstavlja slici Srbije kao tranzitne zemlje. U anti-migrantskim narativima se ovo povezuje sa teorijom zamene stanovništva, jer će nagomilavanjem ali i prebacivanjem neželjenih osoba iz EU u Srbiju, za šta se Srbija već navodno obavezala tajnim ugovorima, već i onako izuzetno ugroženo domaće stanovništvo biti dodatno ugroženo, ako ne i preplavljeno onima koje „niko drugi u Evropi ne želi da vidi, a kamoli da ih primi“.

13. 9. 2023.

Literatura

Besteman, Catherine. 2020. *Militarized Global Apartheid*. Durham: Duke University Press.

Chay, John i Thomas E. Ross, ur. 1986. *Buffer States In World Politics*. Boulder i London: Westview Press.

Collinson, Sarah. 1996. "Visa Requirements, Carrier Sanctions, 'Safe Third Countries' and 'Readmission'. The Development of an Asylum 'Buffer Zone' in Europe". *Transactions of the Institute of British Geographers* 21/1: 76-90.

Jovanović, Teodora. 2021. "Forced (Im) Mobilities En Route. 'Justified' Violence of the Border Regime in Balkans". *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA* 69/2: 433-455.

Karamanidou, Lena i Bernd Kasperek. 2022. "From Exception to Extra-Legal Normality. Pushbacks and Racist State Violence against People Crossing the Greek-Turkish Land Border". *State Crime Journal* 11/1: 12-32.

Lavenex, Sandra. 1999. *Safe Third Countries. Extending the EU Asylum and Immigration Policies to Central and Eastern Europe*. Budapest: CEU Press.

Stojić Mitrović, Marta i Ana Vilenica. 2019. "Enforcing and Disrupting Circular Movement in an EU Borderscape. Housingscaping in Serbia". *Citizenship Studies* 23/6: 540-558.

Stojić Mitrović, Marta. 2021. *Evropski granični režim i eksternalizacija kontrole granica EU. Srbija na balkanskoj migracijskoj ruti*. Beograd: Etnografski institut SANU.

Vukomanović, Dijana. 2021. "Development of migration management portfolio in Western Balkans region". *Forum za sigurnosne studije* 4-5/4-5: 97-123.